

KUNSTVAKONDERWIJS

De Onderwijsraad is een onafhankelijk adviescollege, ingesteld bij wet van 15 mei 1997 (de Wet op de Onderwijsraad). De Raad adviseert, gevraagd en ongevraagd, over hoofdlijnen van het beleid en de wetgeving op het gebied van het onderwijs. Hij adviseert de ministers van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. De Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal kunnen de Raad ook om advies vragen. Gemeenten kunnen in speciale gevallen van lokaal onderwijsbeleid een beroep doen op de Onderwijsraad. De Raad bestaat uit negentien leden die op persoonlijke titel zijn benoemd.

Advies '*Kunstvakonderwijs*' uitgebracht aan de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

Adviesnr. 990340/135, 4 juni 1999

Advies niet-ambtelijke commissie WOB

Onderwijsraad

Nassaulaan 6

2514 JS Den Haag

Telefoon (070) 310 00 00

Fax (070) 356 14 74

E-mail secretariaat@onderwijsraad.nl

www.onderwijsraad.nl

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
Dr. F. van der Ploeg
Postbus 25000
2700 LZ Zoetermeer

Ons kenmerk

990340/135

Uw kenmerk

HBO/AS/1999/8356-i

d.d. 24 februari 1999

Den Haag,

4 juni 1999

Contactpersoon/doorkiesnummer

Onderwerp

Kwalificatiestelsel kunstopleidingen hbo

Bij bovenvermelde brief hebt u de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur verzocht aan de hand van een aantal concrete vraagstellingen een gezamenlijk advies uit te brengen over het door de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs voorgestelde kwalificatiestelsel.

Zoals u bij brief van 27 mei j.l. door de Raad voor Cultuur is meegedeeld, heeft deze Raad besloten een afzonderlijk advies op een later tijdstip uit te brengen, waarin naar zijn mening de culturele optiek beter tot zijn recht kan komen. In verband hiermee heeft de Onderwijsraad besloten eveneens een afzonderlijk advies uit te brengen, hetgeen de Raad u hierbij aanbiedt.

Namens de Onderwijsraad,

prof. dr. J.M.G. Leune
voorzitter

mr. W.G.G.M. van Holsteijn
wnd. algemeen secretaris

KUNSTVAKONDERWIJS

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING	1
2	KWALIFICATIESTELSEL KUNSTVAKONDERWIJS	3
2.1	De opzet van het kwalificatiestelsel	3
2.2	Kenmerken van beroepsprofiel en opleiding	4
2.3	Competenties per sectorprofiel	9
2.3.1	Competenties per sector	10
2.3.2	Competenties bij de lerarenopleidingen (voorzover ondergebracht bij de kunstopleidingen)	13
2.4	De reikwijdte van het kwalificatiestelsel	14
2.4.1	Kunstopleidingen/-trajecten binnen het kwalificatiestelsel	14
2.4.2	Kunstopleidingen/-trajecten buiten de reikwijdte van het kwalificatiestelsel	15
2.5	Interne en externe kwaliteitszorg	18
3	BESTUURLIJKE EN ORGANISATORISCHE ASPECTEN	19
3.1	Inleiding	19
3.2	Opleidingsstructuur binnen het hbo	19
3.3	Samenwerkingsvormen	20
3.4	Toelatingsselectie	22
4	DE POSITIE VAN DE DOCENTENOPLEIDINGEN	25

1 INLEIDING

Op 24 februari 1999 heeft de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, dr. F. van der Ploeg, de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur de adviesaanvraag over het kwalificatiestelsel kunstopleidingen hoger beroepsonderwijs toegezonden. Hij verzocht allereerst in te gaan op de betekenis van het door de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs voorgestelde kwalificatiestelsel voor de onderwijs- en beroepspraktijk aan de hand van de volgende vragen:

- S Biedt een dergelijk stelsel voldoende garanties voor adequate beroepsuitoefening in de toekomst in dit domein en
- S Geven de diverse beroepsprofielen aanleiding een differentiatie aan te brengen in de opleidingsduur en fasering van het opleidingstraject?

Verder werd bijzondere aandacht gevraagd voor de voorstellen in het kwalificatiestelsel over de lerarenopleidingen en werd om een beoordeling verzocht van de bestuurlijke en organisatorische elementen uit de rapportage van de Projectorganisatie.

De staatssecretaris verzocht de Raden het gezamenlijke advies direct na de beide Raadsvergaderingen in mei uit te brengen, zodat het nog een rol zou kunnen spelen in het Bestuurlijk Overleg met de HBO-raad. Het advies zou vervolgens betrokken worden bij de uiteindelijke meningsvorming over de voorstellen van de Projectorganisatie.

In het kader van de advisering konden de Raden zich baseren op de vierde (en tevens laatste) tussenrapportage die voorstellen bevat voor het kwalificatiestelsel (ontvangen op 9 maart jl.) en de daarmee samenhangende beroepsprofielen en startkwalificaties per sector (ontvangen op 22 maart jl.). Op 10 mei verscheen echter de eindrapportage van de Projectorganisatie die -in tegenstelling tot de tussenrapportage- een beter onderbouwd beeld geeft van het kwalificatiestelsel kunstvakonderwijs alsmede van de bestuurlijke en organisatorische consequenties van dit stelsel. Voor een adequate advisering achtten beide Raden het onvermijdelijk deze eindrapportage in hun beoordeling te betrekken.

Gegeven dit laatste heeft de Raad voor Cultuur inmiddels besloten¹ een afzonderlijk advies op een later tijdstip uit te brengen, waarin naar zijn mening de culturele optiek beter tot zijn recht kan komen. De Onderwijsraad brengt thans derhalve zelfstandig het onderhavige advies uit dat, wegens de korte adviestermijn in samenhang met de late ontvangst van de voor de advisering relevante documenten, slechts een beoordeling op hoofdlijnen van het voorgestelde kwalificatiestelsel alsmede de bestuurlijke en organisatorische consequenties daarvan bevat.

Het commentaar van de Raad in dit advies laat onverlet dat hij in het algemeen veel waardering heeft voor de belangrijke bijdrage die de Projectorganisatie heeft geleverd aan de noodzakelijke herstructurering van het kunstvakonderwijs.

¹ Brief aan de staatssecretaris van 27 mei 1999 (ond-99.760/I).

Opbouw van het advies

In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de betekenis van een kwalificatiestelsel in het algemeen en voor het kunstvakonderwijs in het bijzonder. Vervolgens vindt toetsing plaats van de voorstellen van de Projectorganisatie inzake de onderscheiden beroepsprofielen en startkwalificaties in relatie tot de betekenis voor de beroepspraktijk.

Hoofdstuk 3 gaat in op enkele bestuurlijke en organisatorische aspecten. Het betreft hier met name de volgende onderwerpen:

- a. opleidingsstructuur binnen het hbo
- b. samenwerkingsvormen
- c. toelatingsselectie

Hoofdstuk 4 bevat een beschouwing over de positie van de docentenopleidingen.

2 KWALIFICATIESTELSEL KUNSTVAKONDERWIJS

2.1 De opzet van het kwalificatiestelsel

De plannen voor herinrichting van het kunstvakonderwijs hebben voor het eerst meer concreet vorm gekregen in een brief van voormalig staatssecretaris Nuis aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 12 mei 1997. Daarin schetst hij enkele belangrijke knelpunten die herstructurering van het huidige stelsel van kunstvakonderwijs noodzakelijk maken:

- a. een ondoorzichtig en zeer versnipperd onderwijsaanbod;
- b. onvoldoende aansluiting (zowel kwalitatief als kwantitatief) op de eisen van de beroepspraktijk;
- c. de noodzaak van het sneller en effectiever kunnen inspelen op nieuwe ontwikkelingen;
- d. een kritische ondergrens van inhoudelijke en bedrijfsmatige doelmatigheid waarmee onderwijsinstellingen worden geconfronteerd.

Door het creëren van een kwalificatiestelsel moet een samenhangend, transparant geheel aan beroepsprofielen, inclusief startkwalificaties, en opleidingsprofielen met bijbehorende opleidingseisen ontstaan. Dit stelsel dient interne samenhang te vertonen met kwalitatief goede doorstromingsmogelijkheden van de ene opleiding naar de andere, zowel horizontaal als verticaal.

Een kwalificatiestelsel voor het kunstvakonderwijs zou naar de mening van de Raad daarmee vooral tegemoet moeten komen aan de eerste drie knelpunten. Het vierde knelpunt hangt weliswaar nauw samen met de uitwerking van het kwalificatiestelsel, maar niet bij het opzetten ervan. Om deze reden zal hij dit aspect hier verder buiten beschouwing laten.

Begrippen

Voordat ingegaan wordt op het stelsel besteedt de Raad aandacht aan de formulering van begrippen. Wil er sprake zijn van transparantie, dan is een eenduidig begrippenkader noodzakelijk. De Raad adviseert daarom bij de uitwerking van de beroepsprofielen begrippen als 'basiskwalificatie' en 'startbekwaamheden' in ieder geval te vermijden.

Het gebruik van het begrip 'startkwalificatie' acht hij voorstelbaar. Toch ontraadt de Raad het gebruik ervan. Het begrip 'startkwalificatie' is door de Tijdelijke Adviescommissie Onderwijs en Arbeidsmarkt (de Commissie Rauwenhoff) geïntroduceerd met de bedoeling dat zowel de overheid als bedrijven voor ieder individu dat de arbeidsmarkt betreedt, een beroepskwalificatie moet bevorderen. Dit begrip 'startkwalificatie' was te kwalificeren op een niveau dat vergelijkbaar was met dat van het primair leerlingwezen (aankomend vakman). Het betrof met andere woorden een minimumkwalificatie op het laagste niveau in het kader van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs, terwijl de Projectorganisatie het begrip hanteert als minimum op hbo-niveau. Een tweede bezwaar tegen het hanteren van het begrip 'startkwalificatie' is dat kwalificaties vooral betrekking hebben op de opleiding. Nu het gaat om de entree in de beroepspraktijk verdient het volgens de Raad de voorkeur te spreken over 'competenties' en in het verlengde daarvan over 'startcompetenties'. Competenties brengen, meer dan kwalificaties, de nieuwe rol van de beroepsbeoefenaar tot uitdruk-

king: initiatiefrijk, verantwoordelijk en flexibel. Daarbij geldt dat deze iets extra's kan bieden bovenop de vakspecifieke vaardigheden, waarmee bedoeld wordt op algemene, brede, persoonsgebonden handelingsgerichte eigenschappen.² Competenties blijken ook in andere sectoren van het hoger beroepsonderwijs beter te hanteren dan kwalificaties³: competenties zeggen met name iets over het beheersingsniveau van kwalificaties in een complexe praktijk en hebben meer betrekking op abstracte vaardigheden, terwijl kwalificaties vooral concreet van aard zijn en doelen op het uitvoeren van aan het beroep gerelateerde vastliggende activiteiten en vaardigheden.⁴

2.2 Kenmerken van beroepsprofiel en opleiding

Het opstellen van een kwalificatiestelsel geschiedt langs twee lijnen: via de beroepspraktijk en via opleidingen. De Projectorganisatie heeft prioriteit gegeven aan het ontwikkelen van beroepsprofielen en daarbij startkwalificaties geformuleerd. Daarbinnen vallen een inhoudelijke component (wat moet een beginnend kunstenaar weten, begrijpen en kunnen) en een niveaucomponent (tot welk niveau moet hij dit weten, begrijpen en kunnen) te onderscheiden.

Bij de eisen die gesteld worden aan beginnend beroepsbeoefenaren spelen volgens de Raad competenties een belangrijke rol. Kenmerken in dit verband zijn te ontleen aan met name het advies van de Onderwijsraad over 'Een leven lang leren in het bijzonder in de bve-sector'⁵ waar met het oog op het functioneren in de maatschappij het belang van de 'employability' van de werknemer accent krijgt. In samenhang hiermee wordt een viertal competenties benoemd:

- S beroepscompetenties: deze hebben betrekking op het samenstel van kwalificaties dat nodig is om adequaat een beroep te kunnen uitoefenen. Hieronder valt het besef van de positie van het eigen beroep binnen de bredere maatschappelijke context. Ook behoort daartoe het transfervermogen met het oog op mogelijkheden om binnen het desbetreffende beroepsdomein, zowel horizontaal (naar aanpalende disciplines) als verticaal (bijvoorbeeld doorgroei-kwalificaties), over te kunnen stappen;
- S leercompetenties: het betreft hier vooral de vaardigheden om te leren en de houding om te willen (blijven) leren. Hiermee in verband staat de verbredingsfunctie om nieuwe kwalificaties te kunnen en willen verwerven, ook binnen andere beroepsdomeinen;

² R. Klarus. Competenties erkennen: een studie naar modellen en procedures voor leerwegaafhankelijke beoordeling van beroepscompetenties. Proefschrift. Katholieke Universiteit Nijmegen. Nijmegen 1998, blz. 37.

³ Bij voorbeeld de sectoren techniek, economie en landbouw en natuurlijke omgeving. Wat betreft de door de Raad gehanteerde begrippen is aansluiting gezocht bij zijn eerder uitgebrachte advies Hoger Agrarisch Onderwijs, eisen en verantwoordelijkheden inzake het stelsel van eindtermen. Den Haag, 29 oktober 1998.

⁴ Zie ook B. Hövels. Terug naar de inhoud op het snijvlak tussen onderwijs en arbeid. Verschenen in: B. Hövels en L. Römkens. Notities over kwalificaties (CIBB-studies nr. 1). Den Bosch 1993. Eveneens J. Peschar en A. Wesselingh. Onderwijssociologie. Groningen. 1995.

⁵ Den Haag, 31 maart 1998, blz. 10.

- S loopbaancompetenties: deze hebben betrekking op capaciteiten die nodig zijn om sturing te geven aan de eigen arbeidsloopbaan, zowel op interne als externe arbeidsmarkten (arbeidsmarketingfunctie);
- S burgerschapscompetenties: het maatschappelijk functioneren buiten het arbeidsleven omvat competenties (vaardigheden, attitudes en conditionele kennisaspecten) enerzijds om in het sociaal-maatschappelijk verkeer adequaat te kunnen handelen en in de samenleving te kunnen participeren en anderzijds om in de persoonlijke levenssfeer zelfsturend te kunnen optreden.

In dit verband merkt de Raad op dat een aantal in de voorgaande omschrijvingen gehanteerde begrippen (zoals transfervermogen, arbeidsloopbaan) uiteraard een specifieke inkleuring krijgen waar het gaat om studenten in het kunstvakonderwijs.

Voormalig staatssecretaris Nuis gaf in zijn brief van 12 mei 1997 aan dat in het kader van het kunstvakonderwijs vooral beroepscompetenties en loopbaancompetenties belangrijk zijn. Van de kant van de kunstpraktijk werd sterk aangedrongen op verbetering van de vakopleiding. In de eerste plaats betreft dit de vaktechnische component (die ook in deze beroepsopleiding voorop moet staan), maar in relatie daarmee tevens de artistieke en de theoretische component. De Raad is het ermee eens dat de beroepscompetentie voor het kunstvakonderwijs de belangrijkste competentie is.

De brief besteedt eveneens aandacht aan de voorbereiding op de arbeidsmarkt, hetgeen te meer zinvol wordt geacht omdat veel afgestudeerden een praktijkschok ondervinden bij het betreden van de arbeidsmarkt. Starters zijn onvoldoende vaardig in het verwerven van opdrachten, opbouwen en onderhouden van werkcontacten en hebben onvoldoende zakelijk inzicht. Als voorbereiding op de arbeidsmarkt is naar het oordeel van de Raad stage van wezenlijk belang.

Daarnaast wordt in genoemde brief gesteld dat kunstenaars tijdens hun loopbaan gelijktijdig of achtereenvolgens uiteenlopende functies in allerlei werksituaties vervullen. De Raad vindt dat de student, wil hij als scheppend of uitvoerend kunstenaar of kunstvakdocent tijdens de gehele beroepsperiode effectief kunnen functioneren, tijdens de kunstvakopleiding de vaardigheid moet ontwikkelen om sturing te geven aan de eigen arbeidsloopbaan, maar daarnaast ook moet blijven leren. Respectievelijk de loopbaancompetentie en de leercompetentie behoren dus een duidelijke rol te spelen in de kunstvakopleidingen, zij het in mindere mate dan de beroepscompetentie.

In de opvatting van de Raad behoren de kunstvakopleidingen verder ook de burgerschapscompetentie van de studenten te ontwikkelen, aangezien scheppend en uitvoerend kunstenaars en kunstvakdocenten een positie innemen in het sociaal-maatschappelijke verkeer. De burgerschapscompetentie is evenwel eveneens ondergeschikt aan de beroepscompetentie.

In par. 2.3 zal de Raad de competenties toetsen aan de beroepsprofielen en startkwalificaties die voor de verschillende sectoren in het kunstonderwijs zijn opgesteld.

Van beroepsprofielen naar opleidingsprofielen

Binnen de sector worden beroepen onderscheiden met elk een beroepsprofiel. Van beroepsprofielen en startkwalificaties⁶ worden opleidingsprofielen en -eisen afgeleid. Te verwachten valt dat opleidingsprofielen aan de verwachtingen van het beroepenveld zullen voldoen, nu vertegenwoordigers van de beroepspraktijk en van het onderwijs in een reeks conferenties al grotendeels akkoord zijn gegaan met beroepsprofielen en startkwalificaties⁷. Gelet hierop verwacht de Raad dat de startkwalificaties voor de afzonderlijke disciplines in het algemeen een reëel uitgangspunt bieden om te komen tot het ontwikkelen van curricula. Terecht zijn naar zijn oordeel ook, behalve aan de beroepspraktijk, kwaliteitseisen voor een belangrijk deel ontleend aan de maatschappij. De transparantie van het kwalificatiestelsel wordt daarbij vergroot als gemeenschappelijke elementen uit de profielomschrijvingen zoveel mogelijk op identieke wijze in de opleidingseisen worden geformuleerd. Het opleidingsaanbod wordt daarmee inzichtelijker. Daardoor wordt meer zicht geboden op de doorstroommogelijkheden en kan eventuele ongewenste overlap in het aanbod worden tegengegaan. Met instemming constateert de Raad dat ook de Projectorganisatie belang hecht aan het onderkennen van een karakteristieke kern bij beroepen, zoals bij het schrijverschap (scenarist, dramaturg en scriptschrijver), de procesverantwoordelijke (producent, zakelijk leider) of de regie (regisseurs bij dans, drama, film en omroep).⁸

De wijze waarop de vertaalslag van beroepsprofielen naar opleidingsprofielen moet worden gemaakt, zal in sommige gevallen problemen kunnen geven, zoals bij autonome beeldende kunst. Dit hangt samen met het feit dat het beroepsprofiel voor een autonoom beeldend kunstenaar minder eenduidig is geformuleerd.

De Raad heeft moeite met het gebrek aan uniformiteit van de startkwalificaties en beroepsprofielen. De wijze waarop de specifieke activiteiten binnen de verschillende sectoren zijn gerelateerd aan beroepsprofielen levert door divergentie in de conceptualisering geen gemeenschappelijk beeld op. Bij muziek wordt bij voorbeeld alleen een onderscheid gemaakt tussen 'scheppend', 'uitvoerend' en 'docerend', terwijl bij audiovisueel afzonderlijke beroepen worden genoemd.

Het verschil in de mate waarin onderscheid is aangebracht in de beroepsprofielen kan volgens de Raad moeilijkheden opleveren bij het operationaliseren van de startkwalificaties in evenwichtige opleidingseisen voor alle sectoren.

De formulering van eisen aan de beginnend beroepsbeoefenaar -en daarmee de vertaalslag van beroepsprofielen naar opleidingsprofielen- zal bovendien moeilijk te concretiseren zijn als het gaat om de gemengde beroepspraktijk, hetgeen inhoudt dat kunstenaars in de praktijk twee of meer disciplines beoefenen, zowel autonoom als toegepast werk maken, of het kunstenaarschap combineren met een ander beroep, hetgeen doorgaans het docentschap in een kunstvak zal zijn. De Project-

⁶ De Raad volgt hier voor de inzichtelijkheid van dit advies de terminologie van de Projectorganisatie, hoewel hij hiervoor beargumenteerd heeft aangegeven het gebruik van het begrip 'startkwalificatie' minder gewenst te achten.

⁷ Eindrapportage Projectorganisatie, par. 2.3.

⁸ Eindrapportage Projectorganisatie, par. 8.1.

organisatie⁹ noemt in dit opzicht onder meer als voorbeeld dat uitvoerende musici ook les geven en theatermakers als trainer werken. Zij gaat er hierbij van uit dat de uitgangssituatie voor de opleidingen niet zal veranderen omdat kunstenaars eerst een gedegen disciplinaire scholing moeten hebben gehad, willen zij in meer dan één beroep succesvol kunnen zijn. De Raad beaamt dit, maar wijst erop dat studenten wel al gedurende hun opleiding vaardigheden moeten ontwikkelen om tijdens hun loopbaan meerdere beroepen te kunnen uitoefenen¹⁰.

Kwalificatie-instrumentarium

Door middel van een kwalificatie-instrumentarium dat beroepsprofielen en startkwalificaties omvat, kan samenhang in het stelsel worden bevorderd. De Projectorganisatie gaat er niet toe over om eindtermen en opleidingsprofielen vast te stellen. Het opleggen van eindtermen en opleidingsprofielen draagt haars inziens geenszins bij aan een effectief samenspel met de instellingen en zou zelfs tot verstarring kunnen leiden, reden waarom de Projectorganisatie ervoor heeft gekozen deze activiteit door het kunstvakonderwijs te laten uitvoeren.¹¹ De Raad stemt met deze benadering in. In aansluiting hierop merkt hij op dat het creatief kunstenaarschap alleen kan bloeien in een vrij klimaat. Zeker in het kunstvakonderwijs behoort voldoende ruimte te zijn voor vrijheid en experiment. Het biedt studenten de mogelijkheid om hun grenzen te verleggen, zowel wat betreft de diepgang (vakinhoudelijk) als in de breedte (vakverbreding). Omdat dit advies echter alleen betrekking heeft op het onderwijstraject dat open staat voor studenten met gebleken talent die de kennis en vaardigheden moeten kunnen verwerven op basis waarvan zij zich verder tot kunstenaar kunnen ontplooiën, is regelgeving onvermijdelijk.

Naar de mening van de Raad behoren ook de kunstvakopleidingen als hbo-opleidingen aan bepaalde nader omschreven kenmerken te voldoen. Op grond van de kwalificaties genoemd in het *Stramien opleidingskwalificaties hbo* van de HBO-raad¹² en met inachtneming van de specifieke situatie van het kunstvakonderwijs zijn naar zijn mening voor kunstvakopleidingen die deel uitmaken van een kwalificatiestelsel in elk geval de volgende kenmerken relevant:

a. Duurzaamheid

Deze wordt van belang geacht met het oog op de transferwaarde en het flexibel werkzaam kunnen zijn op de arbeidsmarkt. Hiermee hangt samen een regelmatige aanpassing van het stelsel aan actuele ontwikkelingen.

⁹ Eindrapportage, par. 4.2.

¹⁰ Zie par. 2.3. Competenties per sectorprofiel.

¹¹ Eindrapportage, par. 2.2.

¹² Het Stramien opleidingskwalificaties hbo van de HBO-raad (vastgesteld door de Algemene Vergadering van de HBO-raad op 9 oktober 1997) geeft eisen die aan een hbo-opleiding zijn te stellen. Volgens dit document dient een opleidingsprofiel, waarop een hbo-opleiding gefundeerd zou moeten zijn, voor elke afgestudeerde van de opleiding zo helder mogelijk aan te geven welke kwalificaties hij in termen van kennis, inzichten en vaardigheden in elk geval dient te bezitten.

- b. **Toekomstgerichtheid**
Het gaat bij toekomstgerichtheid bijvoorbeeld om het rekening houden met technologische ontwikkelingen (ICT) en de daarbij vereiste flexibiliteit. Bovendien kan in dit verband worden gedacht aan beroepsprofielen die zich aftekenen in het licht van nieuwe ontwikkelingen en de positie van nieuwe opleidingen die in sterke mate afwijken van de bestaande opleidingen.
- c. **Herkenbaarheid voor de beroepspraktijk**
De opleidingsprofielen moeten direct zijn afgeleid van de beroepsprofielen.
- d. **Aansluiting bieden op andere opleidingen**
In dit kader is niet alleen de samenhang respectievelijk verwantschap met andere kunstopleidingen c.q. -beroepen te noemen, maar ook de relatie met verwante opleidingen en beroepen die niet (specifiek) op het terrein van het kunstonderwijs liggen. De aansluiting op andere opleidingen wordt tevens van belang geacht als basis voor education permanente.
- e. **Smal opleiden waar het gaat om vaktechnische kennis en vaardigheden en breed opleiden als attitudes en sociale vaardigheden aan de orde zijn**
Een argument voor het smal houden van kunstopleidingen is dat een student die zich eerst bepaalde vaktechnische kennis en vaardigheden eigen heeft gemaakt, daarmee een basis heeft verworven waardoor het later gemakkelijker wordt zich nieuwe kennis en vaardigheden eigen te maken. Een extra argument om in dit opzicht van een niet te brede opleiding uit te gaan, is dat kunstberoepen nogal arbeidsintensief zijn en tegelijkertijd specifieke handelingsvaardigheden veronderstellen die in een breder geformuleerde opleiding moeilijk zijn te realiseren.
- f. **Een (van het type kwalificatie afhankelijke) evenwichtige verhouding tussen theorie en praktijk**
Voor aankomend kunstenaars geldt dat ze niet alleen de praktische kant van het vak moeten beheersen, maar ook een toereikende theoretische achtergrond moeten hebben.
- g. **Gerichtheid op het maatschappelijk functioneren**
Het belang hiervan is vooral gelegen in het feit dat studenten in de beroepspraktijk op allerlei terreinen van de samenleving werkzaam kunnen zijn, alsmede de uitwerking van wat kenmerkend is voor burgerschapscompetenties.
- h. **Internationalisering**
Zonder de waarde van lokale en regionale verbanden te willen miskennen, constateert de Raad dat de internationale arbeidsmarkt en de ontwikkelingen wat dit betreft op het vakgebied van eminent belang zijn. Het opstellen van een kwalificatiestelsel biedt bovendien het voordeel dat het beter mogelijk is beroepen in Nederland met die in het buitenland te verge-

lijken.¹³ Daarnaast verdient aandacht de aanwezigheid van buitenlandse studenten in het Nederlandse kunstvakonderwijs.

- i. Gerichtheid op cultureel ondernemerschap
De omschrijving die de Projectorganisatie¹⁴ geeft, wordt door de Raad als hanteerbaar beschouwd, want niet alleen wordt tegenwoordig een zwaarder beroep op zakelijke en communicatieve vaardigheden gedaan, maar ook op een brede artistieke inzet en op een vermogen om op veel terreinen bij te willen leren.
- j. Gerichtheid op samenwerken
Het vermogen om met uiteenlopende beroepsbeoefenaren in wisselende omstandigheden te kunnen samenwerken is in toenemende mate een vereiste. Vooral is aandacht nodig voor samenwerking met beroepsbeoefenaren buiten het eigen kunstdomein.¹⁵ Meer dan in het verleden geldt deze eis tot coöperatie voor die kunstenaarsberoepen die traditioneel als individualistisch bestempeld worden.

Ten slotte merkt de Raad, onder verwijzing naar de andere sectoren in het hbo, op dat het aanbeveling verdient uit overwegingen van transparantie en onderlinge vergelijkbaarheid, opleidingen te laten bestaan uit een substantieel gemeenschappelijk deel ('de gemeenschappelijke stam') en uit een overig deel dat in samenhang met het beroepsprofiel kan worden gebruikt voor eigen invulling.

2.3 Competenties per sectorprofiel

In par. 2.2 heeft de Raad aangegeven dat de vier competenties -beroepscompetentie, leercompetentie, loopbaancompetentie en burgerschapscompetentie- bruikbaar zijn voor het kunstvakonderwijs. Hij heeft aan de hand van deze competenties onderzocht of het door de Projectorganisatie voorgestelde stelsel van beroepsprofielen en startkwalificaties in de toekomst voldoende garanties biedt voor een adequate beroepsuitoefening. Op deze wijze heeft de Raad ook het kwalificatiestelsel van de lerarenopleidingen getoetst.

¹³ Aan een vergelijking tussen het kunstvakonderwijs in Nederland en in het buitenland wat betreft de inhoud -de mate waarin de vier competenties worden ontwikkeld- en de duur van de opleidingen hecht de Raad waarde. De Projectorganisatie besteedt hier geen aandacht aan. Verder gaat de Raad er van uit dat de aanwezigheid van buitenlandse studenten op kunstvakopleidingen een positieve invloed kan hebben op de ontwikkeling van kunstvakstudenten, zowel vakinhoudelijk als in maatschappelijk opzicht.

¹⁴ Eindrapportage, par. 8.1.

¹⁵ Genoemd kan worden de multidisciplinaire kunstproductie, bij voorbeeld theaterprojecten waarbij wordt gedanst, gezongen, muziek gemaakt en toneel gespeeld te midden van audiovisuele effecten en een door beeldende kunstenaars ontworpen decor.

2.3.1 Competenties per sector

Algemeen

De Projectorganisatie heeft in de startkwalificaties en beroepsprofielen van alle sectoren sterk de nadruk gelegd op de beroepscompetentie. De Raad heeft al eerder aangegeven het met dit zwaartepunt eens te zijn. Deze nadruk is het directe gevolg van de opdracht die voormalig staatssecretaris Nuis meegaf aan de Projectorganisatie, namelijk dat de opleidingen beter moesten aansluiten bij de beroepspraktijk.

Hoewel de opleidingseisen nog geformuleerd moeten worden, wekken de beroepsprofielen en startkwalificaties voor de vijf sectoren de indruk dat de beroepscompetenties goed zijn te ontwikkelen bij de studenten. Echter, het is niet voldoende als de studenten bij het verlaten van de kunstvakopleidingen voldoende vaktechnische kennis hebben verworven. Zij zullen tevens met vaardigheden moeten zijn toegerust die hen in staat stellen om zich te blijven ontwikkelen en om sturing te kunnen geven aan de eigen arbeidsloopbaan. Daartoe zouden de leercompetentie en de loopbaancompetentie beter moeten worden verwerkt in de beroepsprofielen en de startkwalificaties van de vijf sectoren.

Voorzover de loopbaancompetentie in de sectorprofielen en startkwalificaties is verwerkt, is deze sterk gericht op het eigen kunst domein. De Raad adviseert kennismaking met andere kunst domeinen mogelijk te maken. De aandacht voor de loopbaanontwikkeling zou volgens de Raad veel breder moeten zijn en zou in die zin ook tot uitdrukking moeten komen in de startkwalificaties en beroepsprofielen.

Een kenmerkende leercompetentie voor het kunstenaarschap is volgens de Projectorganisatie “de creativiteit om de persoonlijke ontplooiing gaande te houden”. Een dergelijke leercompetentie is alleen in het sectorprofiel voor muziek terug te vinden, terwijl deze mutatis mutandis voor alle kunstenaars geldt en dus ook in alle sectorprofielen zou moeten zijn opgenomen.

Om in het sociaal-maatschappelijk verkeer goed te kunnen functioneren, zullen de opleidingen zich rekenschap moeten geven van de toename van de culturele diversiteit van de Nederlandse samenleving en de internationale context van de kunstsector. Voorbeelden hiervan zijn: studenten moeten erop worden voorbereid les te moeten geven aan allochtone studenten; ook moet in de opleiding tot uitdrukking komen dat beroepsbeoefenaren een, wat de sociaal-culturele achtergrond betreft, gevarieerd publiek naar het theater moeten kunnen trekken.

Voor de podiumkunsten Theater/Drama, Dans en Muziek geldt dat het veel onderweg zijn, het werken op onregelmatige tijden -vaak op momenten dat de sociale omgeving vrije tijd geniet- met name voor de uitvoerende kunstenaars een structureel sociaal gegeven is. Dit stelt hoge eisen aan de beroepsbeoefenaar en zijn privé-omgeving en verdient daarom in de betrokken profielen meer aandacht te krijgen. In de opleidingsprogrammering zal dat tot uitdrukking gebracht moeten worden, in het bijzonder in de voorbereiding op de beroepspraktijk. Dat dient niet alleen gedurende de stages, maar juist vanwege de representatieve voorafspiegeling van het beroep en van de (zelf)selectie in de propedeuse, opgenomen te worden in de programmering van het eerste jaar. Het kunstvakonderwijs zal met andere woorden de burgerschapscompetentie van de studenten moeten ontwikkelen. De Raad vindt dit niet voldoende in de relevante sectorprofielen terug. Alleen

waar dit van belang wordt geacht, zal hij bij de bespreking van de afzonderlijke sectorprofielen hierop terugkomen.

De Raad heeft in het voorgaande een referentiekader beschreven. Hij verwacht dat nadere analyse van de kant van de Raad voor Cultuur tot aanscherping bij de besluitvorming kan leiden.

Aanvullende opmerkingen per sector

Audiovisueel

In algemene zin stemt de Raad in met de door de Projectorganisatie gekozen benadering van 'audiovisueel' als een zelfstandig leer- en vakgebied naast en niet als onderdeel van beeldende kunst. Om in de audiovisuele sector te kunnen werken moet een uitvoerend kunstenaar of kunstvakdocent heel andere kennis en vaardigheden ontwikkelen dan een beeldend kunstenaar. De beroepscompetentie en de leercompetentie die voor audiovisueel moeten worden ontwikkeld, staan daarom op zichzelf. Ook de loopbaancompetentie voor de sector audiovisueel is zeer specifiek, aangezien door de technologische ontwikkelingen het audiovisuele karakter van de communicatie in de samenleving verder zal toenemen.

Omdat de hele audiovisuele sector wat betreft de beroepspraktijk in beweging is, blijkt het moeilijk te zijn om de beroepsprofielen en startkwalificaties in kaart te brengen. Daardoor zijn verschillende beroepsprofielen en startkwalificaties nog niet goed uitgewerkt en zijn de competenties nog niet allemaal daarin terug te vinden. Zo is de loopbaancompetentie alleen op algemeen niveau herkenbaar onder 'gemeenschappelijke profielkenmerken', maar niet in meer gedetailleerde vorm bij de verschillende deelprofielen.

De audiovisuele sector kenmerkt zich onder andere door betrokkenheid op veel en zeer uiteenlopende maatschappelijke toepassingsgebieden. Niet alleen zicht hebben op de eigen sector is een vereiste, maar vooral ook een extraverte houding die gericht is op en voeling houdt met ontwikkelingen in de samenleving. Dat is voor meerdere beroepsprofielen van belang, zoals die van de scenarioschrijver, regisseur en producent. Voor de andere beroepsprofielen is iets specifiekers nodig dan het onder "maatschappelijke toerusting" genoemde "werkt regelmatig aan uiteenlopende projecten". Naast het onder druk kunnen werken, is het werken op onregelmatige tijden, vaak op momenten dat de sociale omgeving vrije tijd geniet, een structureel aspect zoals dat ook geldt voor de podiumkunsten.

De Raad ziet dat met name de audiovisuele sector een rol vervult en nog meer zou kunnen vervullen met betrekking tot presentatie voor en door nieuwe Nederlanders als doelgroep en ten behoeve van de bevordering van interacties tussen nog-niet-geïntegreerden en de samenleving.

De Projectorganisatie heeft een aantal beroepsprofielen apart beschreven die op dit moment niet (of niet echt) tot de taken van het kunstvakonderwijs kunnen worden gerekend. Het gaat daarbij om de formatontwikkelaar, de meer-camera-regisseur en de lichtontwerper. De Raad vraagt zich af of dit inderdaad aparte beroepsprofielen moeten zijn en zo ja, waarom. Hij betwijfelt namelijk of de artistieke noodzaak van deze opleidingen zo overheersend is, dat zij inderdaad in het kunstvakon-

derwijs thuishoren. Het kunstzinnige aspect komt tijdens het ontwikkelen van deze beroepscompetentie waarschijnlijk niet dwingend naar voren.

Beeldende kunst en vormgeving

De beroepsprofielen binnen beeldende kunst en vormgeving wijken af van de beroepsprofielen voor de andere sectoren waar het gaat om de beschrijving aan de hand van het model uit het Visitatierapport van de HBO-raad.¹⁶ Een algemeen profiel voor deze sector ontbreekt. Verfijning vindt plaats naar clusters, zonder dat deze wordt teruggekoppeld naar het profiel. Deze beschrijving van het sectorprofiel beeldende kunst en vormgeving bemoeilijkt in de opvatting van de Raad de stap naar het onderkennen van de vier competenties op een wijze die vergelijkbaar is met die in andere sectoren. Dit komt de transparantie van het aanbod uiteindelijk niet ten goede.

Door het formuleren van beroepsprofielen kunnen verwante beroepen van elkaar worden onderscheiden. De Raad vraagt zich af of bij vormgeving de aparte profielen voor 'communicatie', 'ruimtelijk verblijf' en 'product' wel terecht zijn geformuleerd, aangezien vormgevers zich in de praktijk op al deze terreinen bewegen. De beroepscompetenties die nu in de drie genoemde terreinen zijn verdeeld, behoren door alle vormgevers te worden ontwikkeld.

Daarnaast blijkt uit de praktijk dat er een grote overlap bestaat tussen de activiteiten van 'autonoom beeldend kunstenaars' en vrije 'vormgevers'. Hierbij kan gedacht worden aan sieraden, glaskunst en keramiek. In beide opleidingen zouden daarom deels dezelfde vier competenties moeten worden ontwikkeld. Voor dit deel zouden de opleidingen kunnen worden geïntegreerd. In de beroepsprofielen en startkwalificaties voor vormgeving gaat de Projectorganisatie er te veel van uit dat vormgevers vooral voor opdrachtgevers werken. Vormgevers zijn in de praktijk echter vaak hun eigen opdrachtgever en proberen voor hun producten een markt te creëren. Het is daarom belangrijk dat zij tijdens de opleiding vooral ook de beroepscompetentie ontwikkelen die hierop gericht is.

Dans

De loopbaan van de uitvoerend danskunstenaar is kort vanwege de fysieke beperkingen die op relatief jonge leeftijd optreden. Meer dan in de andere kunstsectoren is het daarom van belang dat de loopbaancompetentie tijdens de kunstvakopleiding wordt ontwikkeld. Aangezien er slechts voor enkelen plaats is om te kunnen doorstromen naar functies als choreograaf en docent, moet de aandacht voor de loopbaanontwikkeling tijdens de opleiding verder reiken dan de danssector zelf. Onvoldoende duidelijk wordt hoe de loopbaancompetentie in het sectorprofiel dans vorm heeft gekregen.

¹⁶ Differentiatie en Profileringsrapportage van de Visitatiecommissie beeldende kunst en vormgeving. Den Haag, HBO-raad, 1996.

Theater/Drama

In de beroepsprofielen en startkwalificaties wordt sterk de nadruk gelegd op de beroepscompetentie die gericht is op kennis van het moderne theater/drama en repertoire. Kennis van historisch theater/drama en repertoire komt slechts marginaal aan bod (het wordt alleen genoemd in de bijlage), terwijl deze kennis volgens de Raad van groot belang is voor een goede beroepsuitoefening. Zoals al eerder is opgemerkt, moet het kunstvakonderwijs wat betreft de burgerschapscompetentie meer rekening houden met de culturele diversiteit van de samenleving.

Muziek

De leercompetentie is in voldoende mate terug te vinden in de beroepsprofielen en startkwalificaties voor de sector muziek. Zo wordt aangegeven dat de musicus over de creativiteit moet beschikken om zich blijvend persoonlijk te ontplooiën en een onderzoekende houding moet hebben. Het verdient hierbij aanbeveling om de leercompetentie meer te expliciteren zodat de stap naar de operationalisering gemakkelijker is te zetten. Aan de loopbaancompetentie wordt voldoende aandacht besteed onder de noemers 'Maatschappelijke Dimensie' en 'Attitude'. Wel zou meer nadruk gelegd moeten worden op de centrale loopbaancompetentie waarbij de musicus interactief zicht heeft en houdt op een zich steeds veranderende arbeidsmarkt met sterke competitieve actoren. Wat betreft de burgerschapscompetentie wordt in de beroepsprofielen en startkwalificaties aandacht besteed aan de productie van 'allochtone' muziek.

2.3.2 Competenties bij de lerarenopleidingen (voorzover ondergebracht bij de kunstopleidingen)

Voor alle disciplines is een beroepsprofiel docentenopleidingen ontwikkeld.¹⁷ Van een beginnend docent verwacht de Projectorganisatie¹⁸ in het bijzonder dat hij goed op de hoogte is van de voor zijn vak relevante ontwikkelingen, zowel algemeen maatschappelijk als vakinhoudelijk, en dat hij op een betrokken en vernieuwende wijze zijn beroep uitoefent. Daarmee is het accent gelegd bij de beroepscompetentie van de aankomende docent.

Ook is er aandacht voor de andere competenties. De door de Projectorganisatie genoemde door-groeicompetentie heeft elementen van de leercompetentie en de loopbaancompetentie in zich. De bereidheid tot nascholing die in dit verband wordt aangehaald, valt in de terminologie van de Raad onder de leercompetentie. Deze bereidheid tot nascholing is een belangrijke competentie met het oog op de loopbaanontwikkeling van kunstvakdocenten.

Bij de loopbaancompetentie voor kunstvakdocenten valt te denken aan het ontwikkelen van kennis en vaardigheden om te kunnen doorstromen naar begeleidende en leidinggevende functies in het binnen- en buitenschoolse onderwijs.

In relatie tot de lerarenopleidingen is het expliciet van belang dat het kunstvakonderwijs aandacht besteedt aan de multiculturele samenleving door de burgerschapscompetentie van de studenten te

¹⁷ Met instemming constateert de Raad dat -ofschoon er nog geen docentenopleiding audiovisueel is- er ook voor het docentschap audiovisuele vormgeving een beroepsprofiel en startkwalificaties zijn ontwikkeld.

¹⁸ Eindrapportage, par. 8.2.

ontwikkelen. Op scholen is immers al een grote mate van culturele diversiteit zichtbaar en deze groeit nog steeds.

De vier competenties komen in de sectorprofielen van de lerarenopleidingen allemaal aan bod, zij het dat de leercompetentie, loopbaancompetentie en burgerschapscompetentie naar het oordeel van de Raad beter geëxpliciteerd zouden kunnen worden. Zo wordt het onder doorgroeicompententie vermelde vermogen tot een reflectieve houding ten aanzien van de eigen onderwijspraktijk en het vermogen tot zelfevaluatie door de Projectorganisatie niet nader uitgewerkt. Ook komt de burgerschapscompetentie, hoewel daar in het algemene deel onder de titel *intercultureel onderwijs* wel aandacht aan wordt besteed, in de afzonderlijke beroepsprofielen niet terug. Niettemin veronderstelt de Raad dat het voorgestelde kwalificatiestelsel voor de lerarenopleidingen een goede basis voor verdere uitwerking biedt.

Over de aansluiting met het beroepenveld valt nog geen definitieve uitspraak te doen, zolang er niet meer duidelijkheid bestaat over de integratie van de eerste- en tweedegraads docentenopleidingen, de positionering van de docentenopleidingen in het kunstvakonderwijs en de opleidingsduur van de docentenopleidingen.

2.4 De reikwijdte van het kwalificatiestelsel

Met het oog op de transparantie van het kwalificatiestelsel acht de Raad het belangrijk dat duidelijkheid bestaat over de opleidingen die daartoe gerekend worden. Zijns inziens vallen hier alleen initiële hbo-opleidingen onder, in casu bekostigde en aangewezen opleidingen die in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO) zijn opgenomen. Daarmee dient zich volgens de Projectorganisatie¹⁹ wel een probleem aan, omdat het CROHO geen adequaat beeld geeft van de opleidingen die in werkelijkheid door de instellingen worden aangeboden.

Hieronder volgt eerst een nadere beschouwing van de opleidingen die wellicht twijfels oproepen over hun plaats in het kwalificatiestelsel, maar daar naar het oordeel van de Raad wel in thuishoren. Daarna wordt kunstonderwijs dat naar zijn idee buiten het kwalificatiestelsel valt, besproken.

2.4.1 Kunstopleidingen/-trajecten binnen het kwalificatiestelsel

a. Niet-bekostigd kunstvakonderwijs

De Raad is van mening dat het kwalificatiestelsel betrekking dient te hebben op opleidingen die passen binnen het hoger onderwijsstelsel van de WHW. Dit betekent dat naast de bekostigde opleidingen ook de aangewezen opleidingen binnen de reikwijdte van dit advies vallen.

Als sprake is van aangewezen opleidingen moet op basis van de toetsing die in het kader van de aanwijzingsprocedure plaatsvindt, worden verondersteld dat er sprake is van hbo-niveau. Er wordt immers een erkend hbo-getuigschrift afgegeven en de afgestudeerde mag een eventueel door de WHW erkende titel voeren. Er zijn op dit moment zes aangewezen opleidingen die tot het hoger

¹⁹ Eindrapportage, par. 3.3.

kunstonderwijs worden gerekend, zoals de opleiding Muziek van Bourdon Hogeschool voor Muziek te Gouda en de opleiding Theater van de Amsterdamse Balletacademie. Anders dan het geval is bij de aangewezen opleidingen, is het noemen van niet-aangewezen kunstvakopleidingen arbitrair, omdat een formele toetsing van het hbo-niveau niet heeft plaatsgevonden.

b. Nieuwe opleidingen

Met instemming constateert de Raad dat de Projectorganisatie ook aandacht heeft besteed aan mogelijk toekomstige beroepen waarvoor op dit moment nog geen initiële opleidingen bestaan, zoals docent literaire vorming en auteur. Een open kwalificatiestelsel wordt immers gekenmerkt door een voortdurende terugkoppeling tussen de actuele eisen van de beroepspraktijk en het opleidingsaanbod. Het ontwikkelen van nieuwe opleidingen -indien daar vraag naar is- hoort daarbij.

De Projectorganisatie heeft in de eindrapportage alleen in algemene zin aangegeven voor welke beroepen in de toekomst nieuwe initiële opleidingen nodig zouden kunnen zijn. De Raad meent dat dit nader moet worden onderzocht en uitgewerkt voordat nieuwe opleidingen van start gaan.

2.4.2 Kunstopleidingen/-trajecten buiten de reikwijdte van het kwalificatiestelsel

a. Pseudo-kunstvakopleidingen

In haar eindrapportage²⁰ reserveert de Projectorganisatie de kwalificatie 'pseudo' uitdrukkelijk voor alleen die gevallen die binnen het verband van het door de overheid bekostigd en aangewezen onderwijs -tegen de kennelijke bedoeling of afspraken in- zichzelf profileren als opleiding gericht op de scheppende, uitvoerende of docerende beroepen in de kunsten. Tot deze opleidingen werden door de toenmalige staatssecretaris in ieder geval doublerende kunstopleidingen *buiten* het kunstvakonderwijs gericht op de uitvoerende en toegepaste kunsten gerekend.²¹ De bekostiging van dergelijke samengestelde opleidingen zal worden beëindigd. Een tweede categorie betreft volgens de staatssecretaris doublerende opleidingsvarianten *binnen* het kunstvakonderwijs die niet via het CROHO zijn geregistreerd. Het gaat hier om op autonome/toegepaste kunstbeoefening gerichte varianten van eerstegraads lerarenopleidingen beeldende kunst. Ook deze opleidingen zullen worden beëindigd.

Gelet op het feit dat bedoelde opleidingen worden dan wel zijn beëindigd c.q. niet in het CROHO voorkomen, is een nadere afweging over opneming in het kwalificatiestelsel niet meer aan de orde. Een beperkte relativering hiervan is overigens geboden, gelet op de opmerking van de Projectorganisatie²² dat de operatie 'Wissen en witten', die als doel had opleidingen van het type als hiervoor aangeduid te saneren, op sommige punten nog een evaluatie vergt.

²⁰ Par. 10.1.

²¹ Zie het rapport van de commissie regulering voorgestructureerde samengestelde programma's hbo 'Wissen en Witten' Den Haag, oktober 1996. Verwezen wordt tevens naar deelproject 4 van de Projectorganisatie in 'Plan van Aanpak Kunstvakonderwijs' Utrecht 4 december 1997, onder 2.6.

²² Eindrapportage blz. 127.

b. Voortraject

Om tot het hbo te worden toegelaten gelden volgens de WHW algemene en nadere vooropleidings-eisen. Het tweede lid van artikel 7.24 bepaalt dat voor de inschrijving aan een hogeschool als algemene vooropleidingseis geldt het bezit van een diploma vwo of havo of een diploma van een middenkaderopleiding of een specialistenopleiding als bedoeld in de WEB. Met een diploma als hiervoor bedoeld wordt gelijkgesteld het diploma van bij ministeriële regeling aangewezen vakopleidingen als bedoeld in de WEB. Voorts kunnen op grond van artikel 7.25 bij ministeriële regeling nadere vooropleidingseisen worden gesteld. Wat vwo en havo betreft gaat het om één of meer profielen.²³ Bij eerdergenoemde middenkader-, specialisten- en vakopleidingen in de bve-sector gaat het om aan te wijzen vakken en andere programma-onderdelen. Voor toelating tot (leraren)opleidingen op het gebied van de kunst kunnen daarnaast op grond van artikel 7.26a WHW bij ministeriële regeling²⁴ aanvullende eisen worden gesteld die in het algemeen niet in het reguliere onderwijs kunnen worden verworven.

Deze wettelijk geregelde vooropleidingseisen zijn echter doorgaans niet als een voldoende voorbereiding op het kunstvakonderwijs aan te merken. Een garantie voor een daadwerkelijke start in het kunstvakonderwijs wordt niet geboden als eenmaal voldaan is aan voornoemde eisen. In dit kader is een stelsel van vooropleidingen, oriëntatie- en selectiecurssussen ontwikkeld. Ook de afronding hiervan biedt de student geen zekerheid dat hij tot het kunstvakonderwijs wordt toegelaten. Het kunstvakonderwijs selecteert de studenten immers tot op heden zelf op basis van eigen criteria. Daarnaast is een gerichte vooropleiding niet voor alle disciplines even belangrijk. Deze is in elk geval belangrijk in de sectoren muziek en dans. Bij drama/theater, beeldende kunst en vormgeving is de noodzaak minder groot om al op jonge leeftijd intensief aandacht te besteden aan de voorbereiding op de latere vakopleiding. In deze sectoren kunnen oriëntatiecurssussen worden gebruikt om aankomende studenten goed zicht te bieden op de eisen die de verschillende disciplines aan hen stellen, de verschillende accenten die de diverse opleidingen kenmerken en de mogelijkheden die worden geboden om het eigen talent en de eigen voorkeur te onderzoeken.²⁵

Er kortom van uitgaande dat

- S het gevolgd hebben van het voortraject niet voor alle kunstdisciplines noodzakelijk is voor de toelating tot het kunstvakonderwijs;
- S het gevolgd hebben van de vooropleiding geen garantie oplevert voor toelating tot het kunstvakonderwijs;
- S de vooropleidingen niet bedoeld zijn om onderdelen van het kunstvakonderwijs in op te nemen, ook niet als het curriculum van het kunstvakonderwijs overbeladen is, stelt de Raad zich op het standpunt dat het voortraject niet binnen de reikwijdte van het kwalificatiestelsel kan worden gebracht.

²³ De Onderwijsraad wees eerder op de waarde van het vak culturele en kunstzinnige vorming 2,3 voor vervolgstudies in het kunstvakonderwijs (advies OR 970350/189 d.d. 19 juni 1997). Zo merkte hij onder meer op dat, wat de vakinhoud betreft, te constateren valt dat sprake is van een relatief zwaar theoretisch deel dat een waardevolle bijdrage kan leveren met het oog op vervolgstudies in het kunstvakonderwijs.

²⁴ Deze is nog niet tot stand gekomen.

²⁵ Een aantal van deze initiatieven is op dit moment al in ontwikkeling.

Wel deelt hij een tweetal voorstellen van de Projectorganisatie ten aanzien van de vooropleidingen. In de eerste plaats betreft dit het voorstel om tot een bekostigd stelsel van vooropleidingen te komen. Door bekostiging kunnen een gemeenschappelijk curriculum en landelijke eindtermen worden afgedwongen, waarvoor afstemming met het kunstvakonderwijs noodzakelijk is. In de tweede plaats stemt de Raad in met het voorstel om bij een succesvolle afsluiting van de vooropleiding het certificaat 'vooropleiding' uit te reiken als bewijsstuk dat aan de formele toelatingseisen van algemene theoretische kennis en algemene technische vaardigheden is voldaan.

c. Natraject

Aangezien het kwalificatiestelsel zich volgens de Raad richt op de initiële hbo-opleidingen vallen post-initiële opleidingen of voorzieningen daar buiten.

De Raad onderkent ten aanzien van postinitiële opleidingen respectievelijk voorzieningen wel enkele belangrijke functies: theoretische verdieping, stimuleren van toptalent en verzorgen van na-en bijscholing.

De werkplaatsen -die vanuit de cultuurbegroting worden gefinancierd- functioneren op dit moment als een opstap naar de beroepspraktijk. Studenten die na een selectie worden toegelaten, doen onder begeleiding van een kunstenaar werkervaring op en maken kennis met de infrastructuur. Zo worden beeldend kunstenaars in contact gebracht met galleries. De werkplaatsen bieden daarnaast ruimte voor theoretische verdieping, maar er wordt geen onderwijs gegeven.

De Raad zou het ook niet gewenst achten als werkplaatsen worden gebruikt om het praktische deel van de opleidingen in het reguliere kunstonderwijs af te ronden aangezien dat niet past in zijn concept betreffende het kwalificatiestelsel.

Wat betreft de bouwkunstopleidingen wordt in de vierde tussenrapportage van de Projectorganisatie²⁶ toegelicht waarom deze sector in het kader van dit kwalificatiestelsel niet aan de orde wordt gesteld: de voorbereiding van een kwalificatiestelsel in deze sector zou overbodig zijn, vanwege "zowel de wettelijke titelbescherming van de architect, de stedenbouwer, de landschapsarchitect en de daarmee samenhangende -ook wettelijk vastgelegde- opleidingsvereisten, als het duaal onderwijsstelsel voor het tweede fase HBO-bouwkunstonderwijs". In de eindrapportage²⁷ wordt deze argumentatie nader uitgewerkt waarbij voor de sector bouwkunst vooral de vraag van belang wordt geacht of de wettelijke beroepskwalificaties en de aansluiting tussen beroepspraktijk en onderwijs nog steeds voldoen.

Tegen het vorenstaande brengt de Raad in dat, wanneer een nieuw kwalificatiestelsel voor het kunstvakonderwijs wordt ontwikkeld, in beginsel alle opleidingen die tot dat stelsel gerekend worden in de uitwerking moeten worden opgenomen. De positionering van de opleidingen moet helder zijn. Het eerste deel van de argumentatie van de Projectorganisatie past niet in deze redenering.

²⁶ Vierde tussenrapportage, maart 1999, blz. 6.

²⁷ Par. 8.2.

De tweede door de Projectorganisatie gehanteerde argumentatie spreekt de Raad meer aan. Daar bouwkunstopleidingen niet tot het initiële onderwijs horen, vallen zij ook buiten dit kwalificatiestelsel.

2.5 Interne en externe kwaliteitszorg

Een voortdurende terugkoppeling tussen de actuele eisen van de beroepspraktijk en het opleidingsaanbod is een cruciale schakel om te voorkomen dat het kwalificatiestelsel de noodzakelijke flexibiliteit mist of een doel op zich wordt.

Door de Projectorganisatie wordt benadrukt dat het onderhouden van het kwalificatiestelsel in de eerste plaats als een gezamenlijke taak van de opleidingen en het beroepenveld moet worden beschouwd. De Raad is het hiermee eens. De instellingen dragen zelf, eventueel in samenwerking met andere instellingen en onafhankelijke deskundigen, zorg voor een regelmatige beoordeling van de kwaliteit van de werkzaamheden. In de sector dans zou in dit verband bijvoorbeeld kunnen worden samengewerkt tussen de dansopleidingen en de Directie Overleg Dansgezelschappen.

De beoordeling van de periodieke herijking van het kwalificatiestelsel zou een onderdeel moeten zijn van het huidige systeem van externe kwaliteitszorg, waarvoor de WHW de basis legt. Het voorstel van de Projectorganisatie om een apart landelijk gremium op te richten onder auspiciën van de HBO-raad ten behoeve van de meer beleidsmatige taken op dit terrein, acht de Raad niet noodzakelijk. De HBO-raad is immers de procescoördinator voor de externe kwaliteitszorg voor het hbo en is daarmee de aangewezen instantie om de externe kwaliteitszorg in alle opzichten te coördineren.

De HBO-raad wordt ten behoeve van de externe kwaliteitszorg voor het hbo-veld door de Rijksoverheid gefaciliteerd om visitatiecommissies in te stellen. Als zodanig is in de afgelopen jaren een groot aantal kunstvakopleidingen gevisiteerd. De Raad stelt zich op het standpunt dat visitatie een bruikbaar systeem is voor het beoordelen van de kwaliteit van de instellingen, maar dat het alleen voldoet als het een regelmatig, cyclisch karakter heeft. Indien nodig moeten er consequenties aan de visitaties worden verbonden. Alleen op die manier kan volgens de Raad de kwaliteit van de opleidingen, ook in de toekomst, worden gewaarborgd.

3 BESTUURLIJKE EN ORGANISATORISCHE ASPECTEN

3.1 Inleiding

Bestuurlijke en organisatorische aspecten hangen nauw samen met de realiteitswaarde van het kwalificatiestelsel voor het kunstvakonderwijs. Daarom besteedt de Raad in het navolgende aandacht aan enkele van deze aspecten, te weten de opleidingsstructuur binnen het hbo, de samenwerkingsvormen en de toelatingsselectie.

Hoewel bekostiging ook aan de ontwikkeling van een kwalificatiestelsel kan worden gerelateerd, geeft de Raad in dit advies geen beoordeling van het voorstel van de Projectorganisatie ter zake. Zijns inziens moet deze discussie worden gevoerd binnen de in de Beleidsagenda HOOP 2000 aangekondigde algemene discussie.

Wel is hij in het algemeen van mening dat, aansluitend bij de gedachtenontwikkeling over de bekostiging van het gehele hbo en met inachtneming van de specifieke eisen die kunstvakonderwijs stelt, een nieuw bekostigingssysteem zo mogelijk geen elementen moet bevatten die instellingen inspireren tot gedrag dat zich beperkt tot het eigen belang. De Raad wijst in dit verband op de spanning tussen de verantwoordelijkheid van instellingen voor kunstvakonderwijs voor een kwalitatief deugdelijke selectie en die voor een adequate instellingsorganisatie. Een sterkere nadruk op outputfinanciering zou in dit verband een positieve uitwerking kunnen hebben.

3.2 Opleidingsstructuur binnen het hbo

De huidige structuur van het kunstvakonderwijs kan worden gekenschetst als een voor de hbo-sector unieke inrichting van het onderwijs, te weten een verdeling in een initiële fase van vier jaar en een postinitiële van een jaar. De toekenning van laatstgenoemde fase, de voortgezette kunstopleidingen, is gepaard gegaan met de introductie van de opleidingsduurverkorting naar vier jaar. Daarnaast kennen alle disciplines, met uitzondering van de sector muziek, werkplaatsen die gesubsidieerd worden vanuit de cultuurbegroting van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

In de eindrapportage gaat de Projectorganisatie in op de verhouding tussen de initiële opleidingen en de voortgezette kunstopleidingen respectievelijk de werkplaatsen. De Raad is het eens met het voorstel om de postinitiële voorzieningen te herijken nadat de vernieuwde initiële fase en de daarmee samenhangende opleidingsduur zijn vastgesteld. Ook het voorstel voor een externe evaluatie van de voortgezette kunstopleidingen en de werkplaatsen wordt door de Raad gesteund.

Ten aanzien van de studielast en de duur van de initiële opleidingen gaat de Projectorganisatie uit van het algemeen geldende principe dat opleidingen in het hbo een studielast hebben van 168 studiepunten, wat overeenkomt met een vierjarige opleidingsduur. Hierbij wordt aangetekend dat de opleidingsduur kan worden verlengd indien daartoe overtuigende argumenten worden aangevoerd. Uit de eindrapportage blijkt dat dit principe ook voor het kunstvakonderwijs zou moeten

gelden. De Raad merkt hierbij op dat een mogelijke verlenging van de opleidingsduur naar zijn oordeel uitsluitend kan plaatsvinden op basis van reële startkwalificaties. Verdergaande specialisaties en kwalificaties die boven het niveau van startkwalificaties uitstijgen, dienen in een postinitieel traject te worden aangeboden.

Vervolgens stelt de Projectorganisatie dat de initiële opleiding in beginsel een opleidingsduur moet hebben van vier jaar en dat waar mogelijk onderdelen van het studieprogramma reeds in de vooropleidingen moeten worden gegeven. Indien dit geen oplossing biedt, moet differentiatie van de opleidingsduur van de kunstvakopleidingen mogelijk zijn.²⁸ Een uitbreiding van de initiële opleidingen 'naar voren toe' vindt de Raad echter net zo oneigenlijk als uitbreiding naar de postinitieële fase. Voor de mogelijke verlenging van de opleidingsduur mist hij in de eindrapportage onderwijskundige argumenten. Hij stelt daarom voor dat onafhankelijke derden, zoals verkenningcommissies, onderzoeken of, als het nieuwe kwalificatiestelsel eenmaal van kracht is, een verlenging van de opleidingsduur van de initiële opleiding noodzakelijk is om het vereiste niveau van startkwalificaties te behalen.

3.3 Samenwerkingsvormen

In de eindrapportage beschouwt de Projectorganisatie samenwerking tussen instellingen voor kunstvakonderwijs en andere betrokken instellingen als een cruciaal gegeven om adequaat te kunnen inspelen op de ontwikkelingen en het nieuwe kwalificatiestelsel te kunnen realiseren. Samenwerking is dan gericht op het verzorgen van een ruim en geschakeerd opleidingsaanbod, als het meest geschikte middel om in het kunstvakonderwijs tot onderlinge afstemming over opleidingen, curricula en kwalificaties te komen, om een plek te creëren voor vakgebieden die klein en bijzonder zijn en om een georganiseerde samenwerking met de beroepspraktijk gestalte te geven. Tenslotte wordt samenwerking voor het kunstvakonderwijs door de Projectorganisatie als middel bij uitstek gezien om zich als integraal onderdeel van het hoger onderwijs te profileren. De Raad stelt zich op het standpunt dat, met name met het oog op het opstellen van eindtermen en startkwalificaties, samenwerking tussen instellingen, maar ook met andere actoren zowel binnen als buiten het kunstvakonderwijs -in het bijzonder het beroepenveld en het overig hbo- noodzakelijk is. Samenwerking, vooral met verwante opleidingen, vergroot de mogelijkheid op flexibele doorstroming van studenten. De Raad onderschrijft derhalve het grote belang van samenwerking tussen instellingen die is gericht op verbetering van de kwaliteit van het onderwijs en van het onderwijsaanbod waarin zoveel mogelijk disciplines zijn vertegenwoordigd.

De Projectorganisatie opteert met name voor regionale samenwerkingsverbanden, waarbij niet helder is in hoeverre sprake is van het overdragen van bepaalde bevoegdheden van de afzonderlijke instellingen in clusterverband naar de clusters. Het gaat de Raad te ver als het accent op regionale samenwerking zou betekenen dat samenwerking op bovenregionaal niveau minder goed mogelijk wordt. Ook voor samenwerking tussen verschillende kunstvakopleidingen waarbij niet de regionale

²⁸ Eindrapportage, par. 9.6.

nabijheid, maar primair de disciplinaire en inhoudelijke verwantschap het uitgangspunt is, moet voldoende ruimte blijven. Het belang van deze benadering wordt volgens de Raad door de Projectorganisatie te veel naar het tweede plan verschoven. Hij vindt bovendien dat de overheid geen samenwerkingsverbanden -ongeacht of deze regionaal of anderszins van karakter zijn- mag afdwingen. Op zijn minst wekt de Projectorganisatie de indruk dat de beoogde regionale samenwerking wordt opgelegd. Gelet op de wettelijk verankerde autonomie van de instellingen kan deze samenwerking volgens de Raad geen opgelegd verplichtend karakter hebben. Voorzover instellingen op basis van eigen keuze samenwerkingsverbanden van welke aard dan ook aangaan, heeft de samenwerking, waarbij gebruik kan worden gemaakt van artikel 8.1 van de WHW, uiteraard geen vrijblijvend karakter. De Raad acht het overigens wenselijk dat de overheid, uit overwegingen van macrodoelmatigheid, gebruik maakt van de haar ter beschikking staande instrumenten om samenwerking te stimuleren.

De universiteiten, die ook in het verband van de kunstvakonderwijsclusters een rol spelen, hebben vooral een functie met betrekking tot de inbreng van de theoretische component in het kunstvakonderwijs. Blijkens onderzoek van de inspectie²⁹ werken enkele universiteiten samen met een hogeschool voor de kunsten. Deze samenwerking omvat activiteiten als bijvoorbeeld studentenuitwisseling wat betreft het volgen van (enkele) colleges, gemeenschappelijke werkgroepen en het wederzijds gebruik maken van voorzieningen als de bibliotheken. Een dergelijke vorm van samenwerking zou volgens de Raad verder moeten worden uitgebreid.

Kunstvakopleidingen hebben, naast het opleiden van kunstenaars en docenten, in algemene zin ook een stimulerende functie voor het culturele leven in de regio waar zij zijn gevestigd. Daarnaast is samenwerking met de culturele en onderwijsinfrastructuur, zoals de Projectorganisatie voorstaat, van belang in verband met stagemogelijkheden voor studenten. Op deze manier krijgen de kunstvakopleidingen tevens informatie uit het veld over de aansluiting van de opleiding bij de beroepspraktijk, hetgeen impliceert dat het beter mogelijk is startkwalificaties te onderhouden en te actualiseren.

Het voorstel voor het verdelen van landelijke en regionale taken over verschillende gremia is onduidelijk. Om tot landelijke samenwerking en afstemming in het kunstvakonderwijs te komen, zou volgens de Projectorganisatie een, in HBO-raadsverband functionerend, convent van clusterbesturen in het leven moeten worden geroepen. De verantwoordelijkheden en bevoegdheden van het convent worden vastgesteld door het bestuur van de clusters die gezamenlijk het convent constitueren. De Raad gaat ervan uit dat de clusters slechts verantwoordelijkheden en bevoegdheden kunnen overdragen die zij zelf hebben verkregen, maar uit het eindrapport van de Projectorganisatie blijkt dit niet met zoveel woorden.

Verder heeft de Raad de indruk dat de onderscheiden niveaus van samenwerking in hun functionaliteit in onvoldoende mate elkaar uitsluitend zijn gedefinieerd. Zo krijgt het convent een aantal taken te vervullen op onder meer het gebied van het vaststellen van de landelijk geldende kernkwa-

²⁹ Inspectie van het onderwijs. Aard en oriëntatie opleidingen kunstwetenschappen in het wo. Utrecht 1999.

lificaties en minimumniveaus en krijgen disciplineverbanden bevoegdheden toebedeeld waar het gaat om het ontwikkelen en actueel houden van de kwalificaties en de minimumniveaus. Samenvattend komt de Raad tot de conclusie dat de voorgestelde gelaagde samenwerkingsvormen, de regionale clusters en het convent van clusterbesturen nogal artificieel en gecompliceerd aandoen. De uitwerking laat zoveel vragen onbeantwoord dat de Raad adviseert deze voorstellen nog eens te overwegen.

Wat betreft de organisatie van de samenwerking gaat de voorkeur van de Raad uit naar een model, zoveel mogelijk analoog aan hetgeen onder auspiciën van de HBO-raad in andere sectoren van het hbo wordt gehanteerd.

3.4 Toelatingsselectie

Toelating tot het kunstvakonderwijs vindt plaats op grond van selectie. Toelatingsselectie is nodig omdat aanvullende eisen worden gesteld vanwege de specifieke aard van het kunstvakonderwijs en gegeven de omstandigheid dat het voortgezet onderwijs niet of slechts ten dele een voorbereiding biedt op het kunstvakonderwijs. De toelatingsselectie is verder van belang voor de inrichting van het kunstvakonderwijs. Daarbij wordt opgemerkt dat de selectie aan de poort niet het enige moment is waarop de geschiktheid van de kandidaat-student voor de studie onderwerp van bezinning is. Na aanvang van de studie kunnen de student en hogeschool in de propedeutische fase nogmaals bezien of de student geschikt is om de opleiding te voltooien en kan de instelling aan het einde van die fase verwijzen en selecteren. De Raad vindt het belangrijk dat het propedeusejaar door de opleidingen ook daadwerkelijk gebruikt wordt als selectie-instrument. Daarnaast zal ook de toegang tot de voortgezette kunstopleidingen en lerarenopleidingen vooraf moeten worden gegaan door een strenge selectie.

De Raad is van mening dat de toelating tot het kunstvakonderwijs voor alles noodzaakt tot het opstellen van landelijke selectiecriteria. Deze laatste moeten een afgeleide zijn van de eisen die aan de student worden gesteld op grond van de geformuleerde startcompetenties. Daarnaast kunnen deze criteria op instellingsniveau worden aangescherpt. Hierbij kunnen accenten worden gelegd zodat meer recht kan worden gedaan aan het specifieke karakter van de betrokken instellingen en hun opleidingen en differentiaties.

Het voorstel van de Projectorganisatie om de gezamenlijke instellingen in overleg met het desbetreffende beroepenveld per discipline landelijke criteria vast te laten stellen, onderschrijft de Raad dan ook, met inachtneming van hetgeen wordt opgemerkt ten aanzien van de clustervorming. Hij veronderstelt dat deze criteria eisen omvatten met betrekking tot de persoonlijke eigenschappen, zoals kwaliteit, motivatie, artistieke aanleg en technische vaardigheden.

Het feit dat de selectieprocedure behoort te voldoen aan eisen die vanuit het oogpunt van onder meer transparantie, rechtsgelijkheid en objectiviteit worden gesteld, houdt in dat de te stellen eisen en selectieprocedure zelf een verankering moeten vinden in de wet- en regelgeving. Ofschoon de WHW in artikel 7.26a voorschrijft dat voor elke opleiding of een differentiatie daarbinnen een toelatingscommissie moet worden ingesteld, is de gehanteerde selectieprocedure landelijk gezien

voor zowel de aankomend student als voor het beroepenveld niet doorzichtig³⁰. De Raad verwijst in dit verband ook naar zijn advies over decentrale toelating en naar de behandeling van het wetsvoorstel ter zake.³¹

³⁰ A. van den Broek e.a. Selectie in het kunstonderwijs. Ministerie van OCenW. 's-Gravenhage, 1998.

³¹ Advies Onderwijsraad over "Decentrale toelating". OR 980123/237 d.d. 17 februari 1998.

4 DE POSITIE VAN DE DOCENTENOPLEIDINGEN

De Projectorganisatie heeft waar het gaat om de docentenopleidingen in de kunstvakken voor alle disciplines beroepsprofielen en startkwalificaties opgesteld. Daarbij is de Projectorganisatie voor het beroep van docent uitgegaan van één beroepsprofiel.

Het voorgestelde beroepsprofiel gaat uit van een ongegradeerde en ongedeelde opleiding die moet leiden tot een brede inzetbaarheid. In het binnenschoolse onderwijs zou een docent bekwaam moeten zijn om op alle onderwijsniveaus les te geven. Dit houdt tevens in dat de docent niet alleen een bekwaam docent moet zijn in zijn eigen kunstvak voor alle onderwijsniveaus, maar ook in staat moet zijn om samen met andere kunstvakdocenten de CKV-vakken vorm en inhoud te geven. Daarnaast dient de docent inzetbaar te zijn in de buitenschoolse kunsteducatie en amateurkunst.

In aansluiting op de tendens in de discussie in de wereld van het kunstvakonderwijs over de positionering van de docentenopleidingen kiest ook de Projectorganisatie wat dit betreft duidelijk positie. Zij is er voorstander van dat alle docentenopleidingen onlosmakelijk verbonden zijn met de vakopleidingen. Dat betekent dat de tweedegraads tehatex-opleidingen, die bij de lerarenopleidingen zijn ondergebracht, worden gekoppeld aan de 'branche' waarvoor zij opleiden.

De Raad merkt op dat op dit moment sprake is van een hybride situatie wat betreft de positionering van de lerarenopleidingen. Sommige lerarenopleidingen zijn ondergebracht bij de 'vakopleidingen'. De meeste zijn los daarvan gepositioneerd in een lerarenopleidingencluster. Voor beide situaties zijn argumenten voorhanden. Voorts heeft een herpositionering van welke aard dan ook op basis van een heldere systematiek bezwaren van onder meer praktische en bestuurlijke aard. Het komt de Raad voor dat het niet opportuun is om op ad hoc basis thans een keuze voor een bepaalde positionering van de docentenopleidingen kunstvakonderwijs te maken. Alvorens dat aan de orde is dienen eerst brede discussie en politieke besluitvorming plaats te vinden over de opzet van het stelsel van lerarenopleidingen in het algemeen. Aspecten daarvan zijn onder andere de hier genoemde positionering, de vraag gedeeld/ongedeeld respectievelijk gegradeerd/ongegradeerd en de opleidingsduur. Wat het laatste betreft verwijst de Raad naar zijn hiervoor ten aanzien de kunstvakopleidingen in het algemeen uitgesproken mening over de aanpak.

In afwachting van de uitkomst van de politieke besluitvorming zou wel gekomen moeten worden tot een intensieve samenwerking tussen de onderscheiden bestaande docentenopleidingen van de sectoren kunstvakonderwijs en lerarenopleidingen.

